

Crkveni društveni pokreti i sekularnost u Republici Hrvatskoj

---

Matošević, Indi

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:933632>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK: SOCIOLOGIJA

CRKVENI DRUŠTVENI POKRETI I SEKULARNOST U
REPUBLICI HRVATSKOJ

ZAVRŠNI RAD

AUTOR: INDI MATOŠEVIĆ
ZAGREB, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

ODSJEK: SOCIOLOGIJA

CRKVENI DRUŠTVENI POKRETI I SEKULARNOST
U REPUBLICI HRVATSKOJ

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: DOC.DR.SC. ERIK BREZOVEC

AUTOR: INDI MATOŠEVIĆ

ZAGREB, 2023.

Sažetak:

U ovom završnom radu bavit ćemo se crkvom i društvenim pokretima i njihovom položaju u Hrvatskoj. Prije svega govorit ćemo o nastanku i značaju društvenih pokreta te njihovom utjecaju na hrvatsko društvo. Također ćemo navesti nekoliko aktualnih pokreta koji su se održali u Hrvatskoj. Pojasnit ćemo pojam sekularizma i sekularizacije te kakav ono status ima u Hrvatskoj. Za kraj ćemo objasniti odnos crkve i države i analizirati događanja kao što je Hrvatski katolički pokret.

Ključne riječi: moderna, modernizam, crkva, društveni pokreti, crkveni društveni pokreti, novi društveni pokreti, sekularizam, sekularizacija, Hrvatski katolički pokret

Sadržaj:

Uvod	1
Moderna i modernizam.....	1
Društveni pokreti.....	3
Vrste društvenih pokreta.....	4
Novi društveni pokreti	6
Nove teorije društvenih pokreta	6
Crkveni društveni pokreti u Hrvatskoj.....	9
Hod za život	10
Molitelji na zagrebačkom trgu.....	11
Sekularizam i sekularizacija	11
Nastanak sekularizma kao društvenog pokreta	12
Odnos između crkve i države.....	12
Politički i hrvatski katolicizam.....	13
Hrvatski katolički pokret	13
Razvoj društvenih pokreta u suvremenom društvu	14
Transformacija modernizma	15
Zaključak	16
Literatura	17

Uvod

U posljednjih nekoliko desetljeća, društveni pokreti bili su pokretač mnogim političkim i društvenim promjenama diljem svijeta. Mnogi sociolozi bavili su se temom društvenih pokreta. Charles Tilly opisao ih je kao: "kombinacije konfrontacijskih aktivnosti koje povezuju pojedince i/ili grupe kako bi izrazili nezadovoljstvo javnim odlukama i/ili postojećim društvenim odnosima, tražili promjene u tim odlukama i odnosima, ili osvojili pristup državnim resursima".¹ Mi ćemo se u ovom radu osvrnuti na nove društvene pokrete i na utjecaj koji danas imaju na društvo. Hrvatska je svjedočila brojnim pokretima koji su oblikovali javni diskurs i političko djelovanje države. Među utjecajnijim pokretima uvijek se nalaze oni vezani uz religijske i crkvene propovijedi. Hrvatska je većinski katolička zemlja i ima povijest vjerskih tradicija, stoga vjerski pokreti igraju značajnu ulogu u promicanju društvenih promjena. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, katolici u Hrvatskoj zauzimaju 78.97% stanovništva.² Crkveni pokreti sa sobom nose određene izazove i poteškoće koje ćemo također analizirati u radu. Oni imaju dugu i važnu povijest u Hrvatskoj i predstavljaju organizacije koje se zalažu za promjene u društvu temeljene na vjerskim načelima. Istovremeno, sekularnost države igra ključnu ulogu u modernom upravljanju. Ovaj rad ima za cilj analizirati crkvene društvene pokrete koji su se održali u Hrvatskoj kroz godine. Dotaknuti ćemo se pokreta kao što su Hrvatski katolički pokret, Pro life pokret i pokret molitelja koji su klečali na Zagrebačkom trgu. Također, u radu će se analizirati koncept sekularizma u kontekstu Hrvatske, povijest i značenje pojma te kako navedeni crkveni društveni pokreti utječu na status države.

Moderna i modernizam

„Moderna se rodila iz racionalizma, pozitivizma, naturalizma i materijalizma druge polovice 19. stoljeća, ali s težnjom da ih prevlada“. Obilježila je promjenu u svim dijelovima kulture kao što su književnost, slikarstvo, arhitektura, teologija, filozofija, znanost i politika, a označavala je

---

¹ Tilly, C. (1978). From Mobilization to Revolution

² <https://ika.hkm.hr/>

„napuštanje tradicije i raskid sa starim“.³ Postoje dva načina definiranja modernosti: povijesno i analitički. Odnosi se na načine društvenog života ili organizacije koje su nastale u Europi u 17. stoljeću, najviše u Engleskoj, Nizozemskoj, sjevernoj Francuskoj i sjevernoj Njemačkoj. Moderna naznačuje složen i višeznačan pojam koji se koristi za označavanje različitih aspekata društvenih, kulturnih, političkih i tehnoloških promjena koje su se odvijale u razdoblju od 17. do 20. stoljeća. To je razdoblje koje karakterizira nagli tehnološki napredak, promjene u načinima razmišljanja, umjetnosti i društvenim strukturama. Moderna se sastoji od nekoliko osnovnih obilježja: individualizam, diferencijacija, racionalizam, ekonomija i proširenje. Početna stavka, individualizam, odnosi se na prelazak fokusa s grupe, kolektiva na osobu, odnosno pojedince koji biraju svoje mjesto u organizacijama. Diferencijacija se odnosi na proces podjele, razdvajanja različitih elemenata, komponenata ili aspekata unutar nekog sistema, organizacije ili društva. Ovaj koncept naglašava kako se različite komponente ili elementi razvijaju i postaju specijalizirani, čime se postiže veća složenost i raznolikost. Sljedeća stavka, racionalizacija, obilježava depersonalizaciju u polju rada organizacija i institucija. Ekonomija podrazumijeva dominaciju društvenog života pomoću ekonomskih aktivnosti, ekonomskih ciljeva, kriterija i postignuća. Proširenje se odnosi na potrebu modernizacije da proširi svoj domet.⁴

Dakle, dva glavna elementa moderne su odbacivanje svega starog, odbacivanje tradicije i svih njezinih elemenata te zamjena istih novim elementima i načinima djelovanja i mišljenja. Sam pojam modernizam skovan je u krugovima crkve u pokušaju zbližavanja crkve s modernim društvom. „Na kraju je postao kao kapitulacija vjere pred modernim mentalitetom“.

Moderna je usko povezana sa značajnim društvenim promjenama koje su oblikovale društva diljem svijeta. U 19. stoljeću, industrijalizacija, urbanizacija, uspon novih političkih i kulturnih pokreta koji su odigrali ključnu ulogu u oblikovanju modernog svijeta doveli su do nekoliko ključnih promjena. Dolaskom industrijalizacije došlo je do masovne migracije ljudi iz ruralnih područja u urbana središta u potrazi za poslom i boljim mogućnostima. Ova transformacija dovela je do brzog rasta gradova i pojave novog urbanog načina života. Urbanizacija je donijela promjene u obiteljskim strukturama, obrascima rada i društvenim hijerarhijama. Modernost je svjedočila značajnim promjenama u rodnim ulogama i pravima žena. Porast feminizma i pokreta

---

³ Bezić, Ž. (1989). Moderna i postmoderna. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 44(2.), 155-164.

⁴ Sztompka, P. (1993). *The sociology of social change*.

za pravo glasa doveli su u pitanje tradicionalne predodžbe o mjestu žene u društvu. Djela poput De Beauvoir, S. (1949). „Drugi spol“ pridonijela su diskursu o rodnoj nejednakosti i društvenoj konstrukciji ženstvenosti. Modernost je vidjela uspon raznih političkih ideologija poput liberalizma, socijalizma i nacionalizma. Te su ideologije potaknule pokrete za demokraciju, radnička prava i samoodređenje. "Komunistički manifest" Karla Marxa i njegov naglasak na klasnoj borbi imali su dubok utjecaj na društvene promjene i političku misao. Modernost je omogućila povećanje globalnih interakcija kroz trgovinu, kolonizaciju i tehnološki napredak. Ova međusobna povezanost dovela je do razmjene ideja, kultura i dobara na globalnoj razini. Širenje obrazovanja i uspon masovnih medija, uključujući novine, radio, a kasnije i televiziju, odigrali su presudnu ulogu u širenju informacija i oblikovanju javnog mnijenja. To je imalo duboke implikacije na društvene i kulturne promjene.⁵

Društveni pokreti

„Društveni pokret je organizirano kolektivno ponašanje klasnog aktera koji se bori protiv svog klasnog neprijatelja za društveno rukovođenje povijesnošću, unutar jedne konkretne društvene zajednice.“⁶ Pojam društvenog pokreta prvi je koristio njemački pisac Lorenz von Stein sredinom 19. stoljeća.⁷ Koristio ga je u svom djelu „Povijest socijalnog pokreta u Francuskoj od 1789. do danas“ te ga je opisao kao borbu za socijalnu neovisnost.⁸

Osnovni cilj bilo kakvih društvenih pokreta je aktivno prikupljanje i organizacija ljudi u svrhu postizanja određene društvene promjene. Razlikujemo nekoliko vrsta društvenih pokreta: transformativni, reformatorski, pokreti iskupljenja i alternativni pokreti. Transformativni i reformatorski pokreti odnose se na šire aspekte i promjene u društvu, a pokreti iskupljenja i alternativni pokreti odnose se na samog pojedinca.⁹

---

⁵ Osterhammel, J. (2014). *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century: A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton University Press.

⁶ Turen, A., Radović, M., & Kuzmanović, D. (1983). *Sociologija društvenih pokreta*. Radnička štampa.

⁷ Mesić, M. (1998). Teorija društvenih pokreta—američke perspektive. *Društvena istraživanja—Časopis za opća društvena pitanja*, 7(36+ 37), 699-729.

⁸ Tomić-Koludrović, I. (1991). Sociološke teorije o novim društvenim pokretima. *Revija za sociologiju*, 22(3-4), 327-340.

⁹ Krstić, P. (2004). Kritički pojmovnik civilnog društva I. *Beograd: Grupa*, 484.

Razna istraživanja su dovela do zaključka da se društveni pokreti odvijaju u fazama. Američki sociolog Herbert Blumer predstavio nam je 4 faze kroz koje društveni pokreti prolaze prilikom ostvarivanja njihovog cilja: Društveno vrenje, narodno uzbuđenje, formalizacija i institucionalizacija. Daljnjim istraživanjem njegove podjele znanstvenici su navedene 4 faze preimenovali u : nastanak, srastanje, birokratizacija i opadanje. U početnoj fazi, odnosno fazi nastanka, nezadovoljstvo se izražava na individualnoj razini i ne postoji još dovoljno dobro organizirano kolektivno djelovanje. Ova faza podrazumijeva pisanje pisama lokalnim novinama od strane pojedinaca koji su nečime nezadovoljni. U drugoj fazi, odnosno fazi srastanja, pojedinačno nezadovoljstvo prelazi u nezadovoljstvo nekog kolektiva i više nije prikriveno ili tajno. U ovoj se fazi počinju razrađivati taktike i strategije za postizanje određenog cilja. U fazi birokratizacije razina organiziranosti se povećava i razrađene su strategije. Posljednja faza, faza opadanja može se dogoditi na nekoliko načina: represija, uspjeh ili neuspjeh i dr.¹⁰

Vrste društvenih pokreta

Razumijevanje različitih vrsta društvenih pokreta i njihove raznolikosti ključno je za dublje i sveobuhvatnije analize novih društvenih pokreta te za bolje razumijevanje njihova utjecaja na društvo.

Postoje razne vrste društvenih pokreta, koje pokazuju raznolikost i složenost društvenih pokreta opisanih u prethodnom poglavlju. Različite vrste društvenih pokreta, kako su ih opisali Piotr Sztompka u svom djelu 'The sociology of social change,'(1993) reflektiraju široku paletu ciljeva i strategija. Dok neki društveni pokreti, poput onih usmjerenih na norme, nastoje mijenjati društvene norme i uvjerenja, drugi, kao što su revolucionarni pokreti, teže radikalnim promjenama u postojećem društvu. Osim toga, afektivni pokreti pružaju svojim članovima emocionalnu podršku, dok se reformski pokreti zalažu za postupne promjene unutar sustava. Svi ovi pokreti zajedno doprinose dinamici društvenih promjena, a razumijevanje njihove raznolikosti ključno je za analizu njihovog utjecaja na društvo.

---

¹⁰ Sztompka, P. (1993). The sociology of social change.

1. Pokreti usmjereni na norme: Ovi pokreti imaju za cilj promijeniti društvene norme, vrijednosti i kulturna uvjerenja. Često izazivaju prevladavajuće norme i zagovaraju nove načine razmišljanja. Primjer bi mogao biti pokret za građanska prava koji je imao za cilj promijeniti diskriminirajuće norme i promicati rasnu jednakost.
2. Pokreti orijentirani na vrijednosti: Ovi pokreti bave se promicanjem ili obranom određenih vrijednosti, često povezanih s moralnim ili vjerskim uvjerenjima. Pokreti koji zagovaraju stajališta za život ili za izbor u raspravama o pobačaju mogu biti primjeri pokreta orijentiranih na vrijednosti.
3. Utilitaristički pokreti: Utilitaristički pokreti teže postizanju specifičnih materijalnih ili ekonomskih ciljeva, često usmjerenih na poboljšanje životnih uvjeta određene skupine. U ovu kategoriju spadaju sindikati koji se bore za bolje plaće i uvjete rada.
4. Afektivni pokreti: poznati i kao ekspresivni pokreti, vođeni su emocionalnim potrebama svojih sudionika. Svojim članovima pružaju osjećaj pripadnosti i identiteta. New Age ili pokreti samopomoći mogli bi se smatrati afektivnim pokretima.
5. Nativistički pokreti: Ovi pokreti naglašavaju očuvanje i zaštitu određene kulture, često kao odgovor na percipirane prijetnje od vanjskih utjecaja. Nacionalistički pokreti ili pokreti za očuvanje kulture mogu se kategorizirati kao nativistički pokreti.
6. Reformski pokreti: Reformski pokreti imaju za cilj donijeti postupne promjene ili poboljšanja unutar postojećih sustava ili institucija. Pokreti koji se zalažu za reformu zdravstva ili reformu obrazovanja spadaju u ovu kategoriju.
7. Revolucionarni pokreti: Ovi pokreti traže radikalne i brze promjene u postojećem društvenom, političkom ili ekonomskom poretku. Često im je cilj srušiti postojeći sustav i zamijeniti ga novim. Primjeri uključuju boljševičku revoluciju u Rusiji i Francusku revoluciju.
8. Pokreti otpora: Pokreti otpora suprotstavljaju se određenim politikama, praksama ili silama, često kao odgovor na uočene nepravde ili ugnjetavanje. Pokreti protiv kolonijalne vlasti, apartheida ili diktature mogu se smatrati pokretima otpora.¹¹

---

¹¹ Sztompka, P. (1993). The sociology of social change.

Novi društveni pokreti

Početak novih društvenih pokreta obilježava se 60-ih godina 20. stoljeća. Označuje ih promjena ciljeva i problema na koje se usredotočuju. Oni nastaju kao reakcija na procese u postmodernističkom društvu i obilježava ih usmjerenost na kulturna prava i protivljenje tehnokraciji.¹²

Francuski sociolog Alain Touraine bavio se pitanjem industrijskih i postindustrijskih, odnosno novih društvenih pokreta. U svojoj je knjizi protumačio postindustrijske pokrete kao kulturno usmjereno djelovanje, a ne samo „manifestacija objektivnih kontradikcija određenog vladajućeg sistema“. Također, tvrdi da je društveni pokret klasno djelovanje, odnosno da se ne može poistovjetiti s političkim djelovanjem koje je usmjereno prema državi, već je usmjereno prema društvenom protivniku. Touraine je mišljenja da društveni pokreti nemaju moć stvaranja boljeg društva od onoga protiv kojeg se bori.¹³

Novi sukobi s kojima se društvo bori tiču se osnovnih oblika života, kulturnih prava i kulture općenito. Ne radi se više o problemima koje država može kompenzirati, već je u pitanju ugroženost načina života i na koji se način može popraviti ili zaštititi. Klasifikacija novih društvenih pokreta određuje se po osnovnoj orijentaciji i organizacijskoj formi. U prvoj skupini razlikujemo emancipacijske, progresivne i regresivne, a u drugoj heterogene i antiautoritarne. U društvenoj strukturi mogu imati ulogu reakcionarnih, konzervativnih, revizionističkih i revolucionarnih društvenih pokreta.¹⁴

Nove teorije društvenih pokreta

Unatoč čestoj upotrebi izraza "nova teorija društvenog pokreta", taj naziv je netočan ako implicira opći konsenzus među teoretičarima u vezi s osnovnim premisama. Točnije bi bilo govoriti o "novim teorijama društvenih pokreta", s naglaskom na postojanje različitih varijacija

---

¹² Oklobdžija, M. (1985). Novi socijalni pokreti. Revija za sociologiju, 15(3-4), 141-145.

¹³ Turen, A., Radović, M., & Kuzmanović, D. (1983). Sociologija društvenih pokreta. Radnička štampa.

¹⁴ Oklobdžija, M. (1985). Novi socijalni pokreti. Revija za sociologiju, 15(3-4), 141-145.

širokog pristupa fenomenu nazvanom "novi društveni pokreti". Kao prva aproksimacija ovog općeg pristupa, možemo identificirati sljedeće teme:

1. Simboličko djelovanje u civilnom društvu ili kulturnoj sferi ističe se kao ključno polje za kolektivno djelovanje, uz instrumentalno djelovanje u državnim ili političkim okvirima.
2. Teoretičari novih društvenih pokreta naglašavaju značaj autonomije i samoopredjeljenja, nasuprot strategijama koje imaju za cilj maksimiziranje utjecaja i moći.
3. Neki novi teoretičari društvenih pokreta ističu ulogu post materijalističkih vrijednosti u većini suvremenih kolektivnih akcija, suprotstavljajući se konfliktima oko materijalnih resursa.
4. Problem konstrukcije kolektivnih identiteta i identifikacije grupnih interesa se tretira kritički od strane teoretičara novih društvenih pokreta, umjesto da se pretpostavlja strukturalno određenje sukoba između grupa i njihovih interesa.
5. Nova teorija društvenih pokreta također ističe društveno konstruiranu prirodu pritužbi i ideologija, odbacujući pretpostavku da se one direktno izvode iz strukturalne pozicije grupe.
6. Priznaje se postojanje različitih, potisnutih, latentnih i privremenih mreža koje često podržavaju kolektivno djelovanje, suprotno pretpostavci da su centralizirane organizacijske forme neophodne za uspješnu mobilizaciju.

Mnoge od ovih tema odstupaju od klasičnog marksizma i teorije mobilizacije resursa, dok istovremeno pokazuju određene točke konvergencije sa socijalnim konstruktivizmom. Važno je napomenuti da različiti teoretičari novih društvenih pokreta naglašavaju različite aspekte ovih tema i imaju različite veze s alternativnim tradicijama, što potvrđuje množinu govora o novim teorijama društvenih pokreta. Neki od glavnih teoretičara koji su se bavili tom temom su: Manuel Castells, Alain Touraine, Jurgen Habermas i Alberto Melluci.

Manuel Castells proučava utjecaj kapitalizma na urbane prostore i ulogu urbanih društvenih pokreta. On tvrdi da su gradovi ključni zbog kolektivne potrošnje i državne intervencije za osnovna javna dobra. Urbani pokreti, u suprotnosti s državom i drugima, oblikuju grad kao rezultat sukobljenih interesa. Castells prepoznaje klasnu dinamiku uz druge identitete poput roda i nacionalnosti. Urbani prosvjedi vrte se oko osporavanja kapitalističkih normi, očuvanja kulturnog identiteta i traženja samouprave. Castells se slaže s novim teorijama društvenih

pokreta, naglašavajući kulturni identitet i autonomiju, ali također priznaje ulogu države i političku dinamiku. Njegov pristup kombinira neomarksističku analizu s novom teorijom društvenih pokreta.¹⁵ Castells u svojem djelu "Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age"(2012.) bavi analizom različitih predispozicija nastanka i djelovanja društvenih pokreta, posebno u kontekstu digitalno-interaktivnog medijskog sustava. On pruža opsežan teorijski okvir za razumijevanje nastanka društvenih pokreta u 21. stoljeću. Naglašava da internet nije uzrok društvenih promjena, već da je važan alat koji omogućava komunikaciju i organizaciju među aktivistima. Castells istražuje ulogu emocionalnih stanja, posebice bijesa, kao pokretača društvenog nezadovoljstva i kako takva emocionalna stanja mogu voditi različite oblike ustanaka i revolucionarnih promjena. Ističe važnu komunikacijsku moć multimodalnih mreža i autonomni prostor komunikacije u digitalnom prostoru tokova, što je ključno za organizirane akcije društvenih pokreta. Također naglašava važnost zauzimanja javnih prostora kao važnih mjesta za izražavanje nezadovoljstva i širenje poruka društvenih pokreta. Prema Castellsu, suvremeni društveni pokreti, igraju ključnu ulogu u mijenjanju vrijednosnih dimenzija društva i ostavljaju dugoročni trag u kolektivnoj svijesti.¹⁶

Touraineove ideje predviđaju rasprave u novoj teoriji društvenih pokreta, kao što je neizvjesnost oko konstitutivnosti tih pokreta. Primjećuje da različiti oporbeni pokreti dijele oporbeni stav, baveći se pomakom prosvjeda s ekonomskih na kulturne domene i individualističkom prirodom suvremenih pokreta. Politički aspekt ovih pokreta ostaje dvosmislen, a Touraine naglašava vezu između identiteta i samoodređenja. Njegov rad naglašava pitanja o strukturi i političkoj prirodi novih društvenih pokreta, odražavajući ključne teme u ovom području.¹⁷

Jurgen Habermas predstavlja kompleksnu teoriju moderne društvene strukture, razlikujući sustav kojim upravljaju moć i novac od životnog svijeta vođenog normativnim konsenzusom. Sustav djeluje instrumentalno, odvajajući medije poput novca i moći od odgovornosti, dok životni svijet djeluje putem komunikativne racionalnosti, opravdavajući norme kroz raspravu. Habermas upad systemske logike u životni svijet vidi kao kolonizaciju, gdje novac i moć kontroliraju identitet, norme i simboličku reprodukciju. Novi društveni pokreti pojavljuju se na granici između sustava

---

¹⁵ Buechler, S. M. (1995). New social movement theories. *Sociological Quarterly*, 36(3), 441-464.

¹⁶ Krolo, K. (2012). Manuel Castells, *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. *Revija za sociologiju*, 42(3), 340-345.

¹⁷ Turen, A., Radović, M., & Kuzmanović, D. (1983). *Sociologija društvenih pokreta*. Radnička štampa.

i svijeta života. Habermas ističe njihovu obrambenu ulogu, štiteći životni svijet od upada u sustav, te njihov fokus na kulturnu reprodukciju, društvenu integraciju i samoostvarenje. Ovi pokreti dovode u pitanje ideologije usmjerene na rast i mogu pridonijeti širim krizama legitimacije u naprednom kapitalizmu.¹⁸

Alberto Melucci raspravlja o novim društvenim pokretima u (post-)modernom svijetu, koji odgovaraju na razvoj društvene kontrole, konformizma i obrade informacija. Ovi pokreti proizlaze iz sukoba isprepletenih sa svakodnevnim životom, uključujući simboličke kodove, identitet i osobne zahtjeve. Melucci, poput Tourainea, vidi nejasne političke uloge u tim pokretima, ali je manje zabrinut. Ti sukobi, iako su udaljeni od politike, imaju strukturne učinke, otkrivajući modernu dinamiku moći. Novi društveni pokreti dovode u pitanje instrumentalnu racionalnost dominantnog društva, ističući alternativne mogućnosti.¹⁹

Crkveni društveni pokreti u Hrvatskoj

Crkva krajem 20. stoljeća svjedoči promjenama koje su izazvane raznim nesporazumima kao što je borba između vraćanja povijesti crkve u prošlost i traženja novih puteva crkvene budućnosti. Također je prisutna nesloga između onih koji smatraju da svijet treba do kraja uništiti zbog svih negativnih stvari u njemu i onih koji ga žele spasiti. Posljednji prijedor je taj daj da se vjernici razdjeljuju da one koji su zadovoljni ustrojem crkve i one koji stvaraju razne pokrete unutar crkve. Dr.sc. Stipe Tadić napisao je knjigu „Tražitelji svetoga“ u kojoj se bavi tematikom crkvenih društvenih pokreta i zašto nastaju. Kao glavni uzrok nastajanja takvih pokreta navodi činjenicu da ljudi vole osjećaj neovisnosti i sudjelovanja u nečemu te ujedno i samostalnog biranja u čemu žele sudjelovati, umjesto da jednostavno pripadaju nekoj zajednici. „Kršćani se skupljaju u karitativne, biblijske, ekološke, molitvene, ekumenske, međureligijske, terapijske i slične zajednice, dok im je sve iznad toga manje važno.“²⁰

---

¹⁸ Habermas, J. (2009). Moderna–nedovršen projekt. *Politička misao*, 46(02), 96-111.

¹⁹ Buechler, S. M. (1995). New social movement theories. *Sociological Quarterly*, 36(3), 441-464.

²⁰ Mardešić, Ž. (2003). Stipe Tadić, Tražitelji svetoga. Prilog fenomenologiji eklezijalnih pokreta, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 2003. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 43(2-4), 185-188.

U postkoncilskom razdoblju u Hrvatskoj se uvoze pojedini duhovni pokreti iz inozemstva. Katolička crkva poslije Drugog vatikanskog koncila nije uspjela posve oživotvoriti sve koncilске ideje.²¹

Baloban (2008) u svojem radu „Crkveni pokreti u životu Crkve u Hrvatskoj“ navodi 3 značajke crkvene stvarnosti u Hrvatskoj: prenošenje duhovnih pokreta iz inozemstva, nastajanje jedinstvenih duhovnih gibanja i klasna duhovna gibanja. Pod prenošenjem pokreta iz inozemstva podrazumijevamo pokrete koji “traže korijenje u specifičnim hrvatskim crkvenim i socijalističkim društvenim uvjetima”. Za primjere jedinstvenih duhovnih gibanja autor navodi seminare za podučavanje religije i razne molitvene skupine, a pod klasična duhovna gibanja ubrajamo događanja kao što su hodočašća i crkvene proslave. Jedan od problema crkvenih pokreta koje uočava Tomislav Ivančić je taj da se crkveni pokreti zadržavaju na rubu crkve, a ne u središtu. To znači da nam nedostaje opće i hijerarhijsko zanimanje za duhovne pokrete, stoga oni ostaju u bazi crkve a ne u cijeloj crkvi.²²

Hod za život

Hod za Život" je javni događaj i inicijativa koja se organizira u mnogim zemljama diljem svijeta kako bi se izrazila podrška zaštiti nerođenog djeteta, promicala svijest o vrijednosti ljudskog života od začeca do prirodne smrti te se zagovarala za promjene u zakonodavstvu i društvu koje bi podržavale ovu svrhu. Ovaj događaj često uključuje masovno okupljanje ljudi koji zajedno šecu ili "hodaju za život", noseći transparente, plakate i poruke koje podržavaju pravo na život nerođene djece. Hod za Život obično okuplja vjernike i ljude koji podržavaju zaštitu nerođenog života iz etičkih, moralnih, religijskih i humanitarnih razloga. Osim toga, događaj ima za cilj potaknuti društvenu debatu o pitanjima pobačaja, prava nerođenih i vrednovanju ljudskog života. Ovaj događaj često uključuje molitvene komponente, govore, glazbu, i simbolične geste koje simboliziraju brigu za život. Hod za Život organiziran je u različitim gradovima i zajednicama širom svijeta, a datum njegova održavanja može varirati.²³

---

²¹ Baloban, J. (2008). Crkveni pokreti u životu Crkve u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 78(2), 347-364.

²² Baloban, J. (2008). Crkveni pokreti u životu Crkve u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 78(2), 347-364.

²³ <https://hodzazivot.hr/>

Osim hoda za život, u Hrvatskoj postoje i drugi slični društveni pokreti i inicijative koje promiču određene vrijednosti ili ciljeve. Neki od tih pokreta su: Hod za obitelj, molitveni vigili, pro-life inicijative, pro-obiteljske inicijative, prosvjedi za prava vjernika, pro-moralne inicijative, inicijative za prava ranjivih skupina i sl.

Molitelji na zagrebačkom trgu

„Molitelji na zagrebačkom trgu“ odnosi se na jedan od značajnih događaja u povijesti Hrvatskog katoličkog pokreta (HKP). Radi se o masovnom okupljanju članova HKP-a na zagrebačkom Trgu bana Josipa Jelačića 1971. godine kao izrazu protesta protiv određenih tadašnjih društvenih i političkih okolnosti. Tijekom tog događaja, tisuće članova HKP-a okupile su se na trgu kako bi izrazile svoje protivljenje prema odlukama komunističke vlasti i komunističkim politikama koje su tada prevladavale u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Ovo okupljanje bilo je jasan pokazatelj aktivizma i angažmana katoličkih vjernika u promicanju vjerskih i društvenih sloboda te izražavanju svojih uvjerenja. Danas se ta događanja ponavljaju u svrhu molitve za domovinu, da muškarci postanu "duhovni autoriteti u obitelji", život u predbračnoj čistoći, prestanak pobačaja i ostalo.²⁴

Sekularizam i sekularizacija

Ukratko, sekularizam zagovara odvojenost Crkve od države, ali njegovo točno značenje varira među pojedincima. Kovao ga je George Holyoake 1846. godine, a izvorno se odnosio na "pokrajinu ljudske dužnosti koja pripada ovom životu". U moderno doba, s obzirom na sve veći utjecaj različitih religija, preciznija definicija sekularizma mogla bi se promatrati kao promicanje odvajanja vjere i države. Sekularizam i sekularizacija su različiti pojmovi, a njihova zabluda može dovesti do pogrešnog shvaćanja izjednačavanja ateizma sa sekularizmom. Dok se "sekularizam" odnosi na političku filozofiju koja zagovara odvajanje religije i države, "sekularizacija" uključuje postupno odvajanje društva od organizirane religije. Konkretno,

---

²⁴ <https://hkm.hr/>

odnosi se na "proces u kojem religiozne misli, prakse i institucije smanjuju svoju društvenu važnost".²⁵

Nastanak sekularizma kao društvenog pokreta

George Jacob Holyoake bio je borac za individualna prava građana i pojavljuje se kao značajna figura koja oblikuje novu organizaciju nazvanu "Secularism". Osnovni cilj te organizacije bio je provoditi kampanje protiv svih oblika religijskog utjecaja na zakon, politiku i moral.

Sekularizam je bio pokret čija je osnovna svrha bila osigurati građanska prava za sve, neovisno o njihovim teološkim uvjerenjima. Njegova namjera nije bila podrivanje vjere u postojanje Boga ili isključivanje vjernika, s obzirom na to da je i sam bio pristaša popularnog deizma toga vremena. Holyoake se borio, prvo, da zaštiti osnovne ciljeve pravog sekularizma, a ključni među njima bila je sloboda vjeroispovijesti, izražavanja i objavljivanja.²⁶

Odnos između crkve i države

U prošlom stoljeću i prvom dijelu 20. stoljeća, odnos između svjetovne i religiozne sfere temeljio se na ljudsko-narodnoj Crkvi. Danas, sintagma katolički/pravoslavni narod više nije primjerena u suvremenom europskom kontekstu. U Austriji i Njemačkoj se postavlja pitanje kako definirati odnos između svjetonazorski neutralne države i crkava te vjerskih zajednica. Pitanje slobode vjeroispovijesti je važno u multikulturalnom i svjetonazorski neutralnom okruženju, posebno s rastućom prisutnošću islamskog stanovništva. Različite interpretacije sekularizacije i odnosa prema Crkvi rezultiraju različitim pristupima prema vjerski neutralnoj državi. Tradicionalni modeli državne Crkve ili crkvene države više nisu relevantni. Odnos između Crkve i države temelji se na slobodnom izboru pojedinca za vjeru i načelu razdvajanja Crkve i države. U Europi postoje različite kombinacije ovih modela koje osiguravaju pravnu zaštitu slobode vjeroispovijesti kao temeljnog ljudskog prava. U Europi se sve više ograničava suverenost država zbog unutarnjih civilnih inicijativa, regionalizacije, vanjske međudržavne kontrole ljudskih prava i europskog udruživanja. Apsolutizacija države postaje upitna, a kulturno djelovanje ostvaruje se kroz autonomiju i građansko društvo. Crkve će morati prilagoditi svoj

---

²⁵ Phillips, G. (2011). Introduction to secularism. London: National Secular Society.

²⁶ Kuburić, Z. Sekularizam i laicizam u funkciji verske tolerancije. ПРОМЕНЕ У САВРЕМЕНИМ ДРУШТВИМА, 146.

odnos prema sve više relativiziranoj državi. Odnos crkava i države se mijenja, a partnerstvo se sve više usmjerava prema pojedincima, građanskim subjektima i međunarodnim organizacijama. Crkve se trebaju orijentirati prema pojedincu kao religioznom biću i prepoznati vjersku dimenziju društva. To su interesne zajednice sa specifičnim pravima i obvezama, a država poštuje njihovu autonomiju. Crkva sve više ovisi o pojedincu, a ključno je priznanje društva da je čovjek i duhovno biće te osiguranje vjerskog života na vitalnim područjima u suradnji s državom.²⁷

Politički i hrvatski katolicizam

Politički katolicizam se odnosi na pojavu svećenstva u politici i srodnim aktivnostima. U drugoj polovici 19. stoljeća, Europa je doživjela reforme društva i kulture koje su utjecale na uključivanje svećenika u donošenje zakona. Crkva je počela aktivno djelovati na saborima, usvajati zakone za biskupije i time utjecati na društvo. Liberalizam koji se širio Europom, unatoč neslaganju Crkve, donekle je prihvaćen, a svećenici su se podijelili na konzervativce i liberalnije članove. Svećenici su se počeli uključivati u političke stranke i zagovarati liberalne ideje, što je izazvalo razdor unutar crkvenih krugova. Hrvatski katolicizam proživljava utjecaj liberalnih ideja iz Europe te odražava situaciju razjedinjenosti u Hrvatskoj. Politička scena 19. stoljeća je obilježena pitanjima razjedinjenosti hrvatskih zemalja i ujedinjenja južnih Slavena. Hrvatski svećenici su se uključivali u političko djelovanje zbog austrijskog odbijanja hrvatskih težnji i potrebe za novim ideologijama. Biskup Josip Juraj Strossmayer osnivač je liberalnog katolicizma u Hrvatskoj s čvrstim stavom o nesklapanju nagodbe. Hrvatski katolicizam nailazi na otpor naprednjaka i stranke Hrvatske prava. Postupno se razvija Hrvatski katolički pokret pod utjecajem političkih promjena.²⁸

Hrvatski katolički pokret

---

²⁷ Štuhec, I. J. (2014). Sekularna Europa i novo pozicioniranje religije u društvu. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 12(1), 5-22.

²⁸ Petrik, I. (2021). Katolička crkva u kulturnom i političkom životu Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of History).

Hrvatski katolički pokret (HKP) ima svoje korijene u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata i osnivačkih godina nakon Drugog vatikanskog koncila (1962.-1965.). Osnovan je s ciljem jačanja vjere, promicanja kršćanskih vrijednosti te aktivnog sudjelovanja katoličkih vjernika u društvenom životu. Nakon Drugog svjetskog rata, komunistička vlast u tadašnjoj Jugoslaviji pokušavala je smanjiti utjecaj Katoličke Crkve te je provodila mjere protiv vjerske prakse i institucija. Ova situacija potaknula je katoličke vjernike da se organiziraju i djeluju kako bi zaštitili svoje vjerske slobode i identitet. Osnivanje HKP-a pojačano je i nadahnutim Drugim vatikanskim koncilom (Vaticanum II), koji je naglasio potrebu aktivnog sudjelovanja laika u crkvenom životu i društvu te potrebu promicanja ekumenskog dijaloga i vjerske slobode. HKP je imao cilj okupiti katolike koji su željeli produbiti svoju vjeru, ali i aktivno sudjelovati u društvenom životu, zalažući se za kršćanske vrijednosti i principe. Pokret je organizirao razne duhovne obnove, seminare, predavanja te humanitarne akcije. Tijekom godina, HKP je prolazio kroz različite faze razvoja i promjene. Sudjelovao je u organiziranju događaja važnih za crkveni život i društvo, a njegove su aktivnosti često bile usmjerene na zaštitu obitelji, promicanje života, ekološke svijesti te jačanje duhovne dimenzije života.²⁹

Razvoj društvenih pokreta u suvremenom društvu

Anthony Giddens, jedan od vodećih sociologa suvremenog doba, svojim djelom "Posljedice modernosti"(2007.) duboko je produbio naše razumijevanje veze između modernizma i društvenih pokreta. U ovom djelu, Giddens istražuje kako su različiti aspekti modernosti oblikovali i potaknuli razvoj društvenih pokreta u suvremenom društvu. Jedan od ključnih elemenata koje Giddens ističe jest racionalizacija društva i proces disjunkcije vremena i prostora. Modernost je donijela sa sobom naglasak na racionalno planiranje i organizaciju društvenih aktivnosti, što je otvorilo prostor za društvene pokrete da se mobiliziraju oko jasnih ciljeva i zahtjeva. Osim toga, disjunkcija vremena i prostora omogućila je aktivistima da brzo komuniciraju i koordiniraju svoje akcije na globalnoj razini, što je osobito važno u transnacionalnom aktivizmu. Giddens također istražuje kako modernost utječe na individualne

---

²⁹ Bilobrk, P. (2022). KULTURNI VIDICI RAZVOJA HRVATSKOGA KATOLIČKOG POKRETA OD 1900. DO 1913 (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Croatian Studies).

identitete i samoosvješćivanje. U suvremenom društvu, ljudi se suočavaju s mnogo više izbora i opcija nego u tradicionalnim društvima. Društveni pokreti često služe kao platforme za izražavanje individualnih identiteta i borbu za prava pojedinaca. Na primjer, pokreti za ljudska prava i prava LGBT+ zajednice naglašavaju važnost zaštite osobnih sloboda i jednakosti. S globalizacijom kao ključnom karakteristikom modernosti, društveni pokreti su također postali globalni fenomen. Giddens istražuje kako aktivisti koriste globalne komunikacijske kanale, poput interneta i društvenih medija, kako bi proširili svoje poruke i mobilizirali podršku diljem svijeta. Ova globalna povezanost omogućava bržu razmjenu ideja i strategija između različitih društvenih pokreta.³⁰

Transformacija modernizma

Djelo "Refleksivna modernizacija"(1994) autora Scotta Lasha predstavlja značajno istraživanje suvremenih društvenih promjena i njihovog odnosa prema modernizmu. Ovaj rad bavi se analizom koncepta refleksivne modernizacije, koji je ključan za razumijevanje suvremenih društava i njihovih transformacija. Scott Lash istražuje kako se modernizam, koji se tradicionalno smatra procesom racionalizacije i unapređenja društva, transformirao u suvremenom kontekstu. On ističe da su suvremeni društveni procesi sve više obilježeni refleksivnošću, što znači da ljudi i institucije aktivno razmišljaju o svojim postupcima, praksama i vrijednostima te ih neprestano preispituju i prilagođavaju. Društva su postala svjesna posljedica vlastitih aktivnosti i sve se više oslanjaju na refleksivno znanje kako bi donosili odluke i oblikovali politike. Ovaj proces refleksivne modernizacije mijenja način na koji društva funkcioniraju i kako se nosimo s izazovima suvremenog svijeta. Lash također istražuje kako suvremene tehnologije informacija i komunikacija igraju ključnu ulogu u procesu refleksivne modernizacije. Internet i društveni mediji omogućuju ljudima da brzo pristupaju informacijama, izražavaju svoja mišljenja i sudjeluju u javnom dijalogu. Ovo stvara dinamično okruženje u kojem se ideje i vrijednosti šire i mijenjaju brže nego ikada prije.³¹

---

³⁰ Giddens, A. (2007). *The consequences of modernity*. 1990.

³¹ Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Stanford University Press.

Zaključak

U zaključku ovog rada, možemo reći da društvena situacija ima značajan utjecaj na rast i širenje društvenih pokreta. Društveni pokreti često proizlaze iz nezadovoljstva, nepravde i potrebe za promjenom u društvu. Kroz analizu različitih društvenih pokreta, uočili smo kako faktori kao što su ekonomska kriza, politička nestabilnost, društvena nejednakost i tehnološki napredak mogu djelovati kao katalizatori, potičući građane da se udruže i izraze svoje nezadovoljstvo. Društveni pokreti često nude platformu za pojedince koji žele promijeniti svoje društvo, omogućavajući im da zajedno rade na ostvarivanju svojih ciljeva. Ovi pokreti igraju ključnu ulogu u nadopunjavanju onoga što nedostaje u našem društvu. Oni mogu biti glas onih koji su marginalizirani i zanemareni, a također mogu potaknuti promjene u političkim, ekonomskim i društvenim strukturama. Unatoč njihovim pozitivnim doprinosima, naša analiza također je otkrila da u našem društvu postoji niz problema koji pridonose rastu društvenih pokreta. Nedostatak dijaloga između različitih društvenih skupina, polarizacija političke scene i nedostatak vodstva mogu otežati postizanje zajedničkih ciljeva. Također, društveni pokreti često se suočavaju s izazovima kao što su represija, dezinformacije i manipulacija. U zaključku, društveni pokreti su važan element suvremenog društva. Oni pokreću promjene, potiču dijalog i pomažu u ispravljanju nepravdi. Međutim, kako bi bili uspješni, potrebno je raditi na prevladavanju prepreka i izazova s kojima se suočavaju. Društvo treba poticati otvorenost, toleranciju i suradnju kako bi se osiguralo da društveni pokreti doprinose pozitivnim promjenama i napretku zajednice. Unatoč brojnim izazovima i nejednakostima u Hrvatskom društvu, postoje i određeni nedostaci u radu i fokusu društvenih pokreta. Nedostatak konkretnih političkih programa i strategija, nedostatak suradnje među različitim pokretima te ponekad nedostatak struktura za dugoročnu održivost, mogli bi ograničiti njihov potencijal u stvaranju stvarnih promjena. Ipak, društveni pokreti igraju ključnu ulogu u podizanju svijesti o važnim društvenim pitanjima i pritisku na vlasti da odgovore na zahtjeve građana. Oni nadopunjuju Hrvatsko društvo pružajući platformu za izražavanje mišljenja i borbu za promjene koje su u skladu s vrijednostima i potrebama građana. U konačnici, kako bi društveni pokreti u Hrvatskoj postigli dugoročne i značajne promjene, važno je da se usmjere na izgradnju održivih strategija, širenje svijesti i suradnju među različitim akterima društva kako bi zajedno radili na izgradnji bolje i pravednije budućnosti za sve građane.

Literatura

Knjige:

1. Giddens, A. (2007). *The consequences of modernity*. 1990.
2. Sztompka, P. (1993). *The sociology of social change*.
3. Turen, A (1983). *Sociologija društvenih pokreta*. Radnička štampa.

Znanstveni članci:

1. Baloban, J. (2008). Crkveni pokreti u životu Crkve u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 78(2), 347-364.
2. Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Stanford University Press
3. Bezić, Ž. (1989). Moderna i postmoderna. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 44(2.), 155-164 2.
4. Bilobrk, P. (2022). *KULTURNI VIDICI RAZVOJA HRVATSKOGA KATOLIČKOG POKRETA OD 1900. DO 1913* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Croatian Studies).
5. Buechler, S. M. (1995). New social movement theories. *Sociological Quarterly*, 36(3), 441-464
6. Habermas, J. (2009). Moderna–nedovršen projekt. *Politička misao*, 46(02), 96-111.
7. Hazdovac Bajić, N. (2022). Prilog konceptualizaciji sekularnosti u suvremenom europskom i hrvatskom društvenom kontekstu. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 20(3), 525-536
8. Ilić, Z. (2013). Vjerska sloboda u Zakoniku kanonskoga prava iu zakonodavstvu RH. *Diacovensia: teološki prilozi*, 21(4), 721-747
9. Jurišić, M. (2022). Uloga i važnost religijskog obrazovanja u interkulturalnom obrazovanju (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Catholic Faculty of Theology. Department of Religious Pedagogy and Catechetics).
10. Krolo, K. (2012). Manuel Castells, *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. *Revija za sociologiju*, 42(3), 340-345

11. Krstić, P. (2004). Kritički pojmovnik civilnog društva I. Beograd: Grupa, 484
12. Kuburić, Z. Sekularizam i laicizam u funkciji verske tolerancije. ПРОМЕНЕ У САВРЕМЕНИМ ДРУШТВИМА, 146
13. Mardešić, Ž. (2003). Stipe Tadić, Tražitelji svetoga. Prilog fenomenologiji eklezijalnih pokreta, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 2003. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija, 43(2-4), 185-188
14. Mesić, M. (1998). Teorija društvenih pokreta–američke perspektive. Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja, 7(36+ 37), 699-729.
15. Oklobdžija, M. (1985). Novi socijalni pokreti. Revija za sociologiju, 15(3-4), 141-145
16. Osterhammel, J. (2014). The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century: A Global History of the Nineteenth Century. Princeton University Press
17. Petrik, I. (2021). Katolička crkva u kulturnom i političkom životu Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of History).
18. Phillips, G. (2011). Introduction to secularism. London: National Secular Society.
19. Štuhec, I. J. (2014). Sekularna Europa i novo pozicioniranje religije u društvu. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 12(1), 5-22.
20. Tilly, C. (1978). From Mobilization to Revolution
21. Tomić-Koludrović, I. (1991). Sociološke teorije o novim društvenim pokretima. Revija za sociologiju, 22(3-4), 327-340.
22. Vukojičić Tomić, T. (2014). Pravni i financijski aspekti položaja vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj. Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta JJ Strossmayera u Osijeku, 30(3-4), 207-228
23. WOODS, T. E. (2009). Kako je katolička Crkva izgradila zapadnu civilizaciju.

Internetske stranice:

1. <https://ika.hkm.hr/> (pristupljeno: 15.8.)
2. <https://hodzazivot.hr/> (pristupljeno: 15.8.)
3. <https://hkm.hr/> (pristupljeno: 15.8.)

